

İmparatorlukların Çöküşü Osmanlı-Rus Çatışması 1908-1918

Michael A. Reynolds, Çev. Yücel Aşıkoğlu

İstanbul, Türkiye İş bankası-Kültür yayımları, 2016, 378 Sayfa, ISBN: 978-605-332-830-8

Mehmet Şerif MAHMUTOĞLU*

Bu çalışma Kafkasya ve Anadolu'nun sınır toprakları uğruna, Osmanlı ve Rus İmparatorluklarının kendi sonlarına yaklaşırken giriştikleri mücadelenin hikâyesidir. Kendini koruma içgüdüsü her iki imparatorluğu da aynı alın yazısına mahkûm etti. Çöküş ve parçalanma korkusu Osmanlı devletinin kendi İmparatorluk düzenini yok etmesine yol açarken daha kapsamlı bir güvenlik arzusu ve dengesiz güney sınırının neden olduğu endişe, Rus devletini imkânlarının ötesinde bir gayrete ve nihayetinde kendi çöküşü ile İmparatorluğunun yıkılışına sürükledi.

Osmanlı ve Rus İmparatorlukları neredeyse aynı anda tarih sahnesinden çekildiler. Yazara göre bu durumun sebepleri birçok yazarın nazarında Milliyetçilik olgusu ile açıklanmaktadır. Bu çalışma ise farklı bir yol izlemektedir. Geç Osmanlı ve Rus İmparatorluklarını halef devletlere bir girizgâh gibi gören milliyetçi perspektiften kaçınır. Bu şekilde bir bakış açısı olmadan, Osmanlı ve Rus sınırlarındaki hadiseleri bu iki imparatorluğun merkezi içine yerleştirerek her iki devleti de küresel jeopolitik bağlamın içinde değerlendiren bir çerçeveyi tercih eder. 20.yy başında Osmanlı-Rus sınırındaki tarihi akışı anlamak için gereken anahtarın milliyetçilik değil, devletlerarası rekabet olduğunu ileri sürer. Aynı zamanda devlet altı aktörlere de ciddi bir dikkat göstermek suretiyle, devletlerarası küresel rekabet dinamiklerinin yereldeki ve bölgedeki niyetlerle karşılıklı ilişki kurarak yeni siyasi kimlikleri nasıl oluşturduğunu gösterir. Yakındoğu ve Avrasya'nın sınır bölgelerindeki milliyetçiliği en iyi şekilde anlamak için bu akımın siyasi temellerden neşet etmiş bir olgu değil de, bir

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü

tür jeopolitik olarak ele alınması gerektiğini öne sürmektedir. Yazar bu iki İmparatorluğun Milliyetçilik olgusunun etkileri sonucu değil, iç dinamiklerden kaynaklı sıkıntılardan mütevellit tarih sahnesinden çekildiklerini iddia etmektedir. Bu durum yazarı, bu iki İmparatorluğun tarih sahnesinden çekilmelerini Milliyetçilik olgusunun güçlü olduğunu düşündüğü yazarlardan ayıran temel faktördür. Bu eserde Osmanlı devletinin yıkılması Balkan harpleri, birinci cihan harbinin sonuçları ve çözülemez hale gelen iç problemler, Osmanlının sonunu getirmiştir tezi ağır basmaktadır

Yazar kitabını sekiz bölümde ele almıştır. Bu bölümlerde kısaca şunlara değinmektedir: Osmanlı-Rus rekabetinin kamuoyuna açık yüksek siyasetini (Askeriye ve güvenlik meseleleri) 1908'den 1914'e kadar ele alır. Rusya'nın doğu Anadolu siyasetini ele almaktadır. Devletlerarası rekabetin mahalli kimlik ve siyasetleri milli kimlik kavramının girişiyle nasıl şekillendirdiğini aydınlatmaktadır. Rusya'nın Müslüman casusları nasıl kullandığını, Osmanlının Rusya'daki "Müslüman" ve "Ermeni" sorunundan nasıl faydalanmaya çalıştığını ve mültecilerin sınırlar üzerinden geçişlerini incelemektedir. Birinci dünya savaşının başlangıcından Rusya'daki 1917 İhtilal'na kadar ki süreci ele almaktadır. Yazar Osmanlılar için savaşın amacının Pan-İslamist veya Pan-Türkist hayalleri körü körüne gerçekleştirme girişimi değil, bu durumun güvenlik uğruna, üzerinde düşünülerek girişilen bir kumar olduğunu iddia etmektedir. Yazar savaşın, milli idealler ve yeni devlet meşruiyetiyle etkileşimi yanında, Osmanlı-Rus sınırlarına yaptığı etkiyi inceler. Birinci dünya savaşında Osmanlı Ermenilerinin topyekûn yok edilmeleri ve arkasından Anadolu'nun Türkleştirilmesinin etnik hırslardan ziyade inceden inceye devlet çıkarları hesabına dayandığını öne sürmektedir. Osmanlıların Rusya ve Kafkasya siyasetinin gelişimi, Rus ordusunun 1917'de dağılmasından Bolşeviklerle Brest-Litovsk antlaşmasının imzalandığı Mart 1918'e kadar incelemektedir. Burada Osmanlıların amaçlarının herhangi bir ideolojiyle sınırlamak yerine bölgesel güç değişimlerine uyum sağlamak üzere evirildiğini vurgulamaktadır. Yazar 1917'de Trabzon ve Batum görüşmelerinde kurulan Maverayı Kafkas (Transkafkasya) Cumhuriyeti ile Osmanlıların ilişkilerinin gelişimine, eski Osmanlı toprakları olan Kars, Ardahan ve Batum'un yeniden alınmasına ve Osmanlıların Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya ile kurdukları diplomatik ilişkilere değinmektedir. Azerbaycan ve Dağıstan'daki Osmanlı ilerleyişine yer vermektedir. Burada etnik-dini bağlılıkların değil jeopolitik zorunlulukların Osmanlı stratejik davranışlarını belirlemeye nasıl devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Kitabın çeşitli zayıf yönleri de göze çarpmaktadır. Bu duruma değinmenin faydalı olacağı düşüncesindeyim. Kitapta geçen şu metni aynen aktarıyorum:

Kafkas Ordusu Başkomutanı ve Kafkasya genel valisi Grandük Nikolay Nikolayeviç'in 1916 yazındaki Trabzon ziyareti, Rus komutanlarla Hrisantos arasındaki gerginliği göz önüne sermekteydi. Rus ordusu onun Enver paşa ile kişisel irtibatından haberdardı. 1917 baharı itibarıyla güvendiği kuryelerle İstanbul'a bilgi aktardığına inanılıyordu (Ruslar tarafından). Trabzon vilayetinde halkın Ruslara karşı tavırlarının ele alındığı bir değerlendirmede bir sivil memur, Rus işgalinin Hrisantos'u iktidar ve nüfuzundan büyük ölçüde mahrum bıraktığını ortaya çıkarmıştı. Osmanlı idaresinde Metropolit, yaklaşık 42.000 nüfuslu Trabzon Rumlarının lideri olarak etkili bir görev icra ederken Rus yönetiminde ise sadece Ruhani bir kişiliğe dönüşmüştü...

Eser şöyle devam etmektedir. Rus işgal idarecilerine karşı Metropolit kaybettiği iktidarından ötürü Rusları bölgede istemeyip onların aleyhine çalışmaktaydı. Trabzon Metropolitinin Osmanlılarla gizli bir işbirliği içinde olup olmadığı bilinmemektedir. 1917 Şubat devriminin başında Rus yönetimi altındaki Hrisantos, ilişkilerini Osmanlılarla iyileştirme ihtiyacı duyacaktır...

Yukarıda iki paragrafın önemli noktalarını paylaşmaya çalıştık. İki paragraf için iki ayrı kaynak kullanılmıştır. Bu iki paragraf okunduğunda; birinci paragrafta Osmanlı yanlısı bir Hrisantos, ikinci paragrafta Osmanlı yanlısı olmayan, ilişkilerini düzeltme ihtiyacı olan biri göze çarpmaktadır. Buda iki paragraf arasında bir tutarsızlığa sebep olmaktadır.

“Ermenilerin yok edilmesi, sorun çıkartan topluluğa girişilmiş tek operasyon değildi” Bu cümlenin içerisinde bulunduğu paragraf kaynak gösterilmeden kullanılmıştır. Dolayısıyla tamamen yazarın (ya da çeviri yapanın) düşüncesinin bir ürünüdür. Bu tür cümleler, okuyucunun kafasını karıştırmaya sebep olacaktır. Ayrıca bu tür cümleleri dile getirirken gerekçesi bir o kadar inandırıcı olmalıdır. Aynı şekilde bu ifadeyi kaynak göstermeden Süryaniler için de kullanılmaktadır.

1877-1878 Osmanlı-Rus harbi için kurmuş olduğu şu ifade: “Rusya düşmanı kolayca yenmiş” kendisine ait bir yorum olup, bu savaşın temel dinamiklerine ve içeriğine hakim olmadığını göstermektedir. Bu tür iddialarda bulunurken gerekçelerinin iyi hazırlanması gerekmektedir. Aksi halde iyi bir okuyucunun yazara karşı olan güvenin sarsılmasına sebebiyet verecektir.

Sonuç olarak Yazarın kullandığı kaynaklara bakıldığında ortaya koyduğu çalışmayı özetler niteliğindedir. Yazar gerek Türk arşivlerden gerekse de yabancı arşivlerden oldukça iyi bir şekilde yararlanmıştır. Yazarı ortaya koymuş olduğu bu eserde sair yazarlardan ayıran başlıca özellikler şunlardır: Eseri ele alış şekli karşılaştırmacı bir tarih yazımını ortaya koyduğunu göstermektedir. Bir diğer önemli özelliği eserin analiz, tez ve senteze dayalı önemli bir eser olmasıdır. Yazar eseri ele alırken birkaç hata hariç büyük ölçüde tarafsız bir çalışma ortaya koymuştur. Yazar ana başlıklar arasında belirli bir kronolojik ahenk sağlamıştır. Alt başlıkları yorumlarken bazen kronolojiyi takip etmiş, bazen de alt başlıklar arasında öyküleyici bir yöntem benimsemiş gibi hissettirmektedir. Bu durum eserin bir solukta okunmasına sebep olmaktadır. Yazar bu çalışmasında seçmiş olduğu konu, dönem, mekân ve coğrafya itibarıyla, eseri ele alış şekliyle, literatüre önemli bir katkı sağlamıştır.